

niet onopgemerkt. Toen in 1901 aan de secretaris-generaal van het Haagse departement van koloniën uit Indië het voorstel werd voorgelegd om particuliere cursussen aan inheemsen te subsidiëren, maar zulks op voorwaarde dat die cursussen niet een voorbereiding tot enig examen zouden zijn, tekende hij daarbij aan: 'Ik vind in de voorwaarde . . . alweer een noodlottig streven om de inlander klein te houden. 't Adagio is altijd hetzelfde: zoveel mogelijk voor de Europeanen, dan ook nog wat voor de Indo's, voor de inlanders *niets*. Dat is verkeerd.'¹ Gouverneur-generaal van Heutsz deelde dat inzicht: sterk onder invloed staande van zijn adviseur in de Atjeh-oorlog, Snouck Hurgronje, aan wie een in de moderne wereld geïntegreerd Indië als ideaal voor ogen stond, besloot hij in '07, voor een ontwikkeling in die richting in die *dessa's* een eerste grondslag te leggen door de oprichting van *dessa*- of twelvolksscholen te bevorderen: scholen waren dat waar de kinderen drie jaar onderwijs kregen; de eenvoudige schoolgebouwen werden door de *dessa*-bewoners zelf opgetrokken, de onderwijzers werden uit de *dessa*-kas bezoldigd, het gouvernement droeg zorg voor de leermiddelen (en nam in '22 de bezoldiging van de onderwijzers over). Dat initiatief sloeg aan, al waren er hier en daar weerstanden van Islamietische kant²: Java telde in 1920 al bijna 5 000 volksscholen, in de Buitengewesten waren er toen ca. 1 400. Al die scholen tezamen (ze waren inmiddels ook in steden opgericht) hadden in '20 ruim vierhonderd-twintigduizend leerlingen; in '40 waren er bijna éénmiljoen-zevenhonderdduizend jongeren die het door het gouvernement gesubsidieerde volksonderwijs volgden, en daar moesten toen nog ruim tweehonderd-dertigduizend anderen bijgeteld worden die de volksscholen van zending en missie bezochten. Op die volksscholen leerde men lezen, schrijven en rekenen en men kreeg er ook wel onderricht in kennis der natuur en in tekenen. Vervolgscholen (de eerste waren in 1915 opgericht) waar het lager onderwijs nog twee of drie jaar werd voortgezet (die scholen waren er alleen in de steden), hadden in '40 bijna tweehonderd-negentigduizend leerlingen.

¹ Aantekening op een nota, 16 dec. 1901, van het dep. van koloniën in (Historisch Genootschap, Commissie voor bronnenpublicatie betr. de geschiedenis van Nederlands-Indië 1900-1942), S. L. van der Wal: *Het onderwijsbeleid in Nederlands-Indië 1900-1940* (1963), p. 21 (verder aan te halen als: Van der Wal: *Onderwijsbeleid*). ² Die weerstanden deden zich vooral voor in Atjeh waar in de eerste tien jaar van het bestaan van de *dessa*-scholen door velen werd gemeend dat wie het Europese naast het Arabische schrift leerde schrijven, in het hiernamaals zijn rechterhand zou verliezen. Die weerstanden verdwenen in de jaren '20 en '30 toen de *dessa*-scholen naar verhouding in Atjeh meer leerlingen gingen tellen dan elders in Indië, Java inbegrepen.